

Marlena Szymorek-Sidoruk

Wpływ utworzenia zakładu karnego na poczucie bezpieczeństwa okolicznych mieszkańców na przykładzie Zabłocia w powiecie białskim

Radzyński Rocznik Humanistyczny 15, 273-282

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marlena Szymorek-Sidoruk

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
marlenaszymorek@wp.pl

Wpływ utworzenia zakładu karnego na poczucie bezpieczeństwa okolicznych mieszkańców na przykładzie Zabłocia w powiecie bialskim¹

Establishing a prison in Zabłocie, Biała county, and its impact on local population's sense of security

ABSTRACT

The aim of the article is to identify safety risks of the inhabitants of Zabłocie in the context of a penitentiary established there in 2012. The main research problem was an attempt to answer whether the local population feel secure after the formation of a penitentiary in Zabłocie. In order to gain further insights into the problem, a statistical survey was conducted and it included the following questions: Which place is the least secure in Zabłocie? What are the locals afraid of? What is the basis for safety assessment? What is the local people's attitude towards the penitentiary formation?

Key words: security, rehabilitation, prisoners, Zabłocie, threats, penal institution

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, resocjalizacja, więźniowie, Zabłocie, zagrożenia, zakład karny

Jednym z podstawowych zadań państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. Zasadnicza w tym zakresie jest kwestia ładu i porządku publicznego, który bezpośrednio wiąże się z koniecznością ścigania i osadzania sprawców przestępstw. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji jednostki penitencjarnej, jednak każda zakłada, że system penitencjarny obejmuje osoby skazane

¹ Artykuł został oparty na pracy licencjackiej pt. „Wpływ jednostki penitencjarnej w Zabłociu na bezpieczeństwo społeczności lokalnej”, napisanej w Zakładzie Bezpieczeństwa Narodowego Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej pod kierunkiem dr. hab. Dariusza Magiera, obronionej w 2016 r.

prawomocnymi wyrokami sądowymi na kary pozbawienia wolności. Rodzi to potrzebę budowy i utrzymania odpowiedniej infrastruktury w postaci systemu penitencjarnego, który obejmuje całokształt przepisów i instytucji prawa oraz urządzeń i zakładów karnych. Zakres obecnie obowiązujących aktów prawnych w dziedzinie wykonywania kar jest szeroki, z *Kodeksem karnym wykonawczym*² oraz *Ustawą o Służbie Więziennej*³ na czele.

Celem niniejszej pracy jest identyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa mieszkańców Zabłocia w kontekście lokalizacji jednostki penitencjarnej. Głównym problem badawczym była próba odpowiedzi na pytanie czy mieszkańcy Zabłocia czują się bezpiecznie po utworzeniu w ich miejscowości jednostki penitencjarnej? Realizując temat przeprowadzono ankietę statystyczną, która miała pomóc w realizacji kolejnych szczegółowych problemach badawczych mieszczących się w pytaniach: Które miejsca są najmniej bezpieczne w Zabłociu? Jakich zagrożeń obawiają się mieszkańcy? Co jest podstawą oceny stanu bezpieczeństwa? Jakie jest podejście mieszkańców do umiejscowienia zakładu karnego?

Mianem bezpieczeństwa określa się stan „niezagrożenia, spokoju, pewności, stan i poczucie pewności, wolność od zagrożeń, strachu lub ataku”⁴. Leksykalne określenie bezpieczeństwa opisuje je jako „stan spokoju, niezagrożenia i pewności. Jest to stan, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w systemie prawnym sprawie działającym”⁵. Bezpieczeństwo rozumiane jest także jako proces, czyli ciągła działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw czy organizacji międzynarodowych w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo jest zarazem stanem i procesem⁶.

Z kolei zagrożenie to subiektywne odczucie, które wynika z oceny zjawisk fizycznych i społecznych. Zagrożenie powoduje stan niepewności a także liczne obawy⁷. Określone zjawisko fizyczne, społeczne albo też pewna sytuacja może stanowić zagrożenie, co zwykle wynika z subiektywnej oceny. Istnieją też takie zjawiska, które w ocenie ludzi stanowią zagrożenie. Z powszechności tej oceny wynika, że zagrożenia takie nazywane są rzeczywistymi, w przeciwieństwie do zagrożeń, które określane są na podstawie indywidualnych ocen i stanowić mogą urojenia lub fobie.

W języku potocznym pojęcie zagrożenia rozumiane jest jako strach przed utratą ważnych dla człowieka wartości, takich jak: życie, zdrowie, wolność, swoboda obywatelska lub dobra materialne czy niematerialne⁸.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997, nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

³ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. 2010, nr 79, poz. 523 z późn. zm.).

⁴ S. Korycki, *Bezpieczeństwo polityczne*, [w:] *System bezpieczeństwa Polski*, red. S. Korycki, Warszawa 1993, s. 55.

⁵ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. Z. Saloni, Warszawa 1998, s. 50.

⁶ J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984, s. 18.

⁷ S. Korycki, *System bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 1994, s. 37.

⁸ B. Wiśniewski, J. Fałęcki, *System zarządzania kryzysowego państwa, w tym Sił Zbrojnych RP*, Bielsko-Biała 2007, s. 17.

Jednym rodzajów z instytucji stojących na straży bezpieczeństwa wewnętrznego i społecznego w państwie są zakłady karne. Zakład karne posiada cel, wykonuje określone czynności oraz stosuje sankcje, które wpływają na utrzymanie porządku. Instytucja ta cieszy się uznaniem w opinii społeczeństwa oraz osób, które w niej pracują. Badania pokazują, że praca w zakładzie karnym nie jest zajęciem wstydlwym, choć nie należy również do tych, którymi ludzie chcieliby się chwalić.

Zakład karne jest instytucją izolacyjną, nie ma możliwości ściślejszej współpracy z innymi organizacjami. Współpraca ta ogranicza się tylko do działań w porozumieniu z policją, kuratelą, ośrodkami pomocy społecznej lub przedsiębiorstwem, które oferuje pracę skazanemu. W związku z tym można stwierdzić, że zakład karne służy społeczeństwu dla jego dobra oraz dla zachowania porządku społecznego. Zakład karne jest przy tym instytucją stworzoną przez państwo do ochrony praw społecznych, co dzieje się jednak przez ograniczenie swobody obywatelskiej jednostek zagrażających społeczeństwu. Zakład karne to miejsce, do których jednostki są kierowane w celu odbycia tymczasowej kary pozbawienia wolności. Personel, jak i skazani, to elementy systemu penitencjarnego, które przy pomocy przepisów, pewnych sposobów zarządzania oraz kontroli wyjaśniają sens i istotę zakładu karnego.

W placówce penitencjarnej przebywają osoby wykonujące obowiązki związane z pełnieniem pracy zawodowej oraz osoby, które są zmuszone do przebywania tam. Jest to instytucja, która ma do wypełnienia specyficzny zestaw zadań. Każda jednostka penitencjarna rozumiana jest jako instytucja społeczna, a także jako zorganizowane zespoły ludzkie. Zespoły te wyposażone są w odpowiednie środki techniczne, które nie zezwalają swym członkom na dobrowolne odejście⁹. Na społeczny charakter więzienia mają wpływ wewnętrzne mechanizmy artykulacji interesów, kontakty skazanych ze światem zewnętrznym, praca więźniów poza terenem zakładu karnego, edukacja pozawięzienna, działalność organizacji oraz instytucji charytatywnych, pomoc prawna, opieka duchowa, społeczna kontrola przestrzegania praw człowieka, przedsięwzięcia artystyczne i sportowe, badania naukowe oraz praktyki studenckie a także publikacje prasowe¹⁰.

Reasumując można stwierdzić, że więzienie to instytucja, którą tworzy zorganizowany zespół ludzi. Posiada ono pewną strukturę, rozporządza odpowiednimi środkami technicznymi. Na zakład karne należy patrzeć jako na instytucję, która służy skazanym oraz osobom wolnym. Stanowi miejsce pracy, zaspokaja potrzeby zawodowe, pełni funkcje ekonomiczne poprzez zapewnianie jednostkom bytu oraz korzystania z dóbr społecznych.

Historia więzienia w Zabłociu rozpoczyna się 30 czerwca 2010 roku, gdy Zakład Karne w Białej Podlaskiej przejął budynek po dawnej szkole podstawowej. Szkoła powstała w 1934 r. i funkcjonowała do roku 2001 kiedy to została zlikwidowana. Od razu podjęto prace remontowe, najpierw ogrodzono teren i podłączono oświetlenie. W 2011 roku została wybudowana mechaniczna oczyszczalnia ścieków, na-

⁹ A. Podgórecki, *Spółeczności wyizolowane*, [w:] B. Hołysz, *Zagadnienie marginesu społecznego a sprawiedliwość*, Warszawa 1977, s. 127.

¹⁰ Z. Lasocki, *Uspołecznienie więzień. Przyczynek do modelu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2000, nr 28-29, s. 57.

stępnie dokonano remontu budynków dawnej szkoły i byłego ośrodka zdrowia. 19 października 2012 roku uruchomiono Oddział Zewnętrzny ZK w Zabłociu i zostali w nim zakwaterowani osadzeni¹¹.

Oddział Zewnętrzny w Zabłociu Zakładu Karnego w Białej Podlaskiej jest jednostką penitencjarną typu półotwartego, przeznaczoną dla recydywistów. W jednostce znajduje się 125 miejsc. Osadzeni mają do dyspozycji trawiaste boisko sportowe, gdzie odbywają się mecze piłki nożnej i piłki siatkowej. Ponadto osadzeni mają do swojej dyspozycji bibliotekę oraz świetlicę, gdzie mają miejsce zajęcia edukacyjne i resocjalizacyjne.

System penitencjarny prowadzony w Zakładzie ma rozbudowany program zajęć kulturalno-oświatowych, w związku z tym Oddział współpracuje z miejscowym Domem Kultury. Osadzeni mają możliwość uczestniczenia w arteterapii. Ponadto realizowany jest program „Maratończyk”, który służy wzmacnianiu samodyscypliny, odpowiedzialności, wytrwałości a przede wszystkim ponoszenia konsekwencji z podejmowanych decyzji. Oddział ma w planach zorganizowanie grupy cyklistów, aby podziwiać bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe w obrębie Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Pomocne w uspołecznianiu skazanych jak i kształtowaniu postaw moralnych może być zwiedzanie miejscowych zabytków sakralnych. W centrum wsi znajduje się zabytkowa, murowana cerkiew prawosławna z początku XX w. Wyposażona jest w wewnątrz w bardzo ciekawy i bogaty, połączony ikonostas z barokowymi puttami. Jest to jedyna w Polsce cerkiew, która posiada drewnianą ambonę. W odległości 9 km od Zabłocia znajduje się natomiast najstarszy, bo istniejący już w XV w., monaster prawosławny w Polsce – Monaster Św. Onufrego w Jabłecznej. W Kodniu jest siedziba Misjonarzy Oblatów, którzy opiekują się Sanktuarium Matki Bożej Kodeńskiej. We wsi Kostomłoty można ponadto przyjrzeć się zgodnej koegzystencji cerkwi unickiej i cerkwi prawosławnej. Są to miejsca w których skazani mogą odnaleźć wzorce do naśladowania¹².

Ponadto w zakładzie prowadzone są kursy zawodowe (np. brakarskie, ogrodnicze, kierowcy wózków widłowych), których celem jest ułatwienie osadzonym znalezienie w przyszłości pracy. Osadzeni angażowani są do prac charytatywnych na rzecz zabłockiej społeczności. Oddziaływanie penitencjarne uwzględniają programy resocjalizacyjne, które sprzyjają przygotowaniu skazanych do readaptacji społecznej w zakresie przeciwdziałania agresji, przemocy oraz uzależnieniom. Ponadto programy mają na celu kształtowanie właściwych postaw, aktywizację zawodową oraz promocję zatrudnienia, a także kształtowanie umiejętności społecznych oraz poznawczych.

Zabłocie to jednak bardzo mała miejscowość zamieszkała przez 370 mieszkańców. Większość mieszkańców wsi to prawosławni, którzy sami stanowią mniejszość religijną w Polsce. Analiza opinii mieszkańców na temat ulokowania więzienia w

¹¹ Oddział Zewnętrzny ZK w Zabłociu, <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-lublin/zaklad-karny-biala-podlaska/oddzial-zewnetrzny-zablocie/index,258.html> (stan na 12.05.2016 r.).

¹² Tamże.

ich miejscowości przynosi wiele ciekawych spostrzeżeń w zakresie wpływu lokalizacji zakładu karnego na bezpieczeństwo badanych, miejsc najmniej bezpiecznych, rodzajów zagrożeń, bezpieczeństwa najbliższych, czynników wpływających na poczucie bezpieczeństwa czy wreszcie ich ogólnego zdania w kwestii sąsiedztwa jednostki penitencjarnej.

Badanie zostało przeprowadzone na reprezentatywnej liczbie 14% mieszkańców wsi, którym zadano 7 pytań (zob. Aneks: *Ankieta*). Głównym celem zagadnień badawczych było uzyskanie zdania zabłoczan odnośnie wpływu lokalizacji zakładu karnego na ich bezpieczeństwo. Zdecydowana większość badanych (64%) uważa, że poprzez lokalizację placówki jest mniej bezpiecznie niż poprzednio. Zatem umiejscowienie Oddziału Zewnętrznego Zakładu Karnego w Zabłociu wpłynęło na zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa zamieszkującej tam ludności (zob. Aneks: *Tabela 1*). Jako najmniej bezpieczne miejsce wskazywano przede wszystkim (74%) dyskotekę i jej okolice (*Tabela 2*). Badani zapytani o rodzaje zagrożeń, których się obawiają, wymieniali zaczepki i agresję ze strony osób wychodzących z więzienia (40%), włamania i kradzieże (20%), niszczenie mienia (12%). Warto przy tym nadmienić, że 24% badanych w ogóle nie obawia się pensjonariuszy zakładu. Można zatem podsumować, że poczucie bezpieczeństwa badanych uzależnione jest od występujących w okolicy zagrożeń (*Tabela 3*). Co ciekawe, większość badanych (38%) nie obawia się, że ich rodzina i przyjaciele staną się ofiara przestępstwa, choć 20% w ankiecie takie obawy uzewnętrzniło (*Tabela 4*).

Przydatne dla administracji i odpowiednich służb może być zdanie mieszkańców Zabłocia na temat rozwiązań, które wpłynęłyby na poprawę bezpieczeństwa. Niemal połowa badanych (44%) uważa, że pomogłoby zainstalowanie odpowiedniego oświetlenia miejscowości, skierowanie do służby większej ilości pieszych patroli policyjnych refundowanych przez władze samorządowe (32%), montaż kamer w miejscach zagrożonych, monitoring (24%) (*Tabela 5*).

Pytani o źródła oceny stanu bezpieczeństwa badani wskazywali na własne obserwacje (38%), opinie członków rodziny, sąsiadów i znajomych (24%) oraz prasę, radio, telewizję (24%). Można zatem stwierdzić, że ocena stanu bezpieczeństwa jest bardzo indywidualna i uzależniona jest od różnych czynników zewnętrznych (*Tabela 6*).

Swoistym podsumowaniem powyższych danych była odpowiedź na kluczowe pytanie ankiety: jakie jest nastawienie mieszkańców Zabłocia do umiejscowienia w ich miejscowości Oddziału Zewnętrznego ZK. Większość ma dość negatywne (50%), a zdecydowana mniejszość pozytywne (8%). Słowem, większość badanych odbiera Zakład Karny w Zabłociu jako zagrożenie bezpieczeństwa (*Tabela 7*).

Podsumowując całość niniejszych rozważań stwierdzić należy, że cel pracy, którym była identyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa mieszkańców Zabłocia w kontekście lokalizacji jednostki penitencjarnej, został zrealizowany. Zaprezentowano opinię mieszkańców nt. wpływu lokalizacji więzienia na ich bezpieczeństwo, wskazano miejsca najmniej bezpieczne, wyartykułowano rodzaje zagrożeń i obawy o najbliższych, wymieniono rozwiązania, które mogłyby wpłynąć na poprawę bez-

pieczeństwa, czynniki, które mu zagrażają, wreszcie zdanie odnośnie umiejscowienia zakładu karnego.

Badania pokazały, że lokalizacja Oddziału Zewnętrznego bialskiego Zakładu Karnego w Zabłociu znacząco wpłynęła na zmniejszenie się poczucia bezpieczeństwa zamieszkującej tam ludności. Mają na to wpływ zagrożenia, których obawiają się mieszkańcy, takie jak: zaczepki i agresja ze strony osób wychodzących z więzienia, włamania i kradzieże czy niszczenie mienia. Wskazano przy tym możliwości poprawy bezpieczeństwa.

W kontekście powyższego oczywistością będzie już stwierdzenie, że miejsce zamieszkania powinno być spokojne, bezpieczne i przyjazne. Aby jednak takim było, muszą być prowadzone określone wspólne działania administracji państwa i samorządu, służb i organizacji społecznych. Nie do przecenienia będzie w konkretnym przykładzie wsi Zabłocie działanie administracji więziennej zarówno w zakresie owocnej resocjalizacji, jak i współpracy z lokalną społecznością.

Ankieta

Zwracam się z prośbą o wzięcie udziału w badaniu, które przyczyni się do zweryfikowania wiedzy na temat identyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa mieszkańców Zabłocia w kontekście lokalizacji jednostki penitencjarnej. Proszę o udzielenie szczerych odpowiedzi na wszystkie pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety. Badania są anonimowe, a ich wyniki wykorzystane będą wyłącznie w celach naukowych.

Podczas wypełnienia kwestionariusza proszę postawić znak 'X' przy wybranych odpowiedziach.

Dziękuję za udział w badaniu

1. Czy Pana/Pani zdaniem lokalizacja Zakładu Karnego w Zabłociu wpłynęła na bezpieczeństwo w tej okolicy?
 - Tak, jest bezpieczniej niż poprzednio,
 - Nie jest tak samo
 - Tak jest mniej bezpieczniej niż poprzednio

2. Proszę wskazać miejsca, które Pana/Pani zdaniem są najmniej bezpieczne w Pana/Pani miejscu zamieszkania?
 - dyskoteka i jej okolice
 - przystanek komunikacji publicznej
 - środek komunikacji publicznej
 - sklep
 - małe lokalne ulice

3. Jakich zagrożeń najbardziej się Pan/Pani obawia?
 - niczego się nie boję
 - włamań i kradzieży
 - napadów, pobić, rozbojów
 - zaczepki i agresji ze strony osób wychodzących z Zakładu Karnego
 - niszczenie mienia

4. Czy obawia się Pan(i), że Pan(i) lub ktoś z najbliższych może stać się ofiarą przestępstwa w swojej miejscowości?
 - Nie obawiam się
 - Raczej się nie obawiam
 - Obawiam się
 - Bardzo się obawiam

5. Które z rozwiązań Pana/Pani zdaniem mają największy wpływ na poprawę bezpieczeństwa w Pana/Pani miejscowości?
- montaż kamer w miejscach zagrożonych, monitoring
 - oświetlenie,
 - skierowanie do służby większej ilości pieszych patroli policyjnych refundowanych przez władze samorządowe
6. Na czym głównie opiera Pan/Pani ocenę stanu bezpieczeństwa?
- na własnych doświadczeniach
 - na własnych obserwacjach
 - na opiniach członków rodzin, sąsiadów i znajomych
 - ma informacjach z prasy, radia telewizji
7. Jak może Pan/Pani określić swoje podejście do umiejscowienia Zakładu Karnego w Zabłociu?
- Pozytywne nastawienie
 - Negatywne nastawienie
 - Neutralne nastawienie

Metryczka

płeć: kobieta mężczyzna

wiek:

- do 30 lat
- 30-50 lat
- Powyżej 50 lat

Wykształcenie

- podstawowe
- średnie
- wyższe

Aneks

Tabela 1. Wpływ lokalizacji Zakładu Karnego na bezpieczeństwo badanych.

Czy Pana/Pani zdaniem lokalizacja Zakładu Karnego w Zabłociu wpłynęła na bezpieczeństwo w tej okolicy?	Liczba badanych (n=50)	%
Tak, jest bezpieczniej niż poprzednio,	8	18
Nie jest tak samo	10	20
Tak jest mniej bezpieczniej niż poprzednio	32	64

Tabela 2. Miejsca najmniej bezpieczne w miejscu zamieszkania według badanych.

Proszę wskazać miejsca, które Pana/Pani zdaniem są najmniej bezpieczne w Pana/Pani miejscu zamieszkania?	Liczba badanych (n=50)	%
dyskoteka i jej okolice	37	74
przystanek komunikacji publicznej	6	12
środek komunikacji publicznej	0	0
sklep	0	0
małe lokalne ulice	7	14

Tabela 3. Rodzaje zagrożeń.

Jakich zagrożeń najbardziej się Pan/Pani obawia?	Liczba badanych (n=50)	%
niczego się nie boję	12	24
włamań i kradzieży	10	20
napadów, pobić, rozbojów	2	4
zaczepki i agresji ze strony osób wychodzących z Zakładu Karnego	20	40
niszczenie mienia	6	12

Tabela 4. Informacje na temat bezpieczeństwa najbliższych.

Czy obawia się Pan(i), że Pan(i) lub ktoś z najbliższych może stać się ofiarą przestępstwa w swojej miejscowości?	Liczba badanych (n=50)	%
Nie obawiam się	19	38
Raczej się nie obawiam	14	28
Obawiam się	10	20
Bardzo się obawiam	7	14

Tabela 5. Rozwiązania wpływające na poprawę bezpieczeństwa badanych.

Które z rozwiązań Pana/Pani zdaniem mają największy wpływ na poprawę bezpieczeństwa w Pana/Pani miejscowości?	Liczba badanych (n=50)	%
montaż kamer w miejscach zagrożonych, monitoring	12	24
oświetlenie,	22	44
skierowanie do służby większej ilości pieszych patroli policyjnych refundowanych przez władze samorządowe	16	32

Tabela 6. Ocena stanu bezpieczeństwa.

Na czym głównie opiera Pan/Pani ocenę stanu bezpieczeństwa?	Liczba badanych (n=50)	%
na własnych doświadczeniach	7	14
na własnych obserwacjach	19	38
na opiniach członków rodzin, sąsiadów i znajomych	12	24
na informacjach z prasy, radia telewizji	12	24

Tabela 7. Podejście badanych do umiejscowienia Zakładu Karnego.

Jak może Pan/Pani określić swoje podejście do umiejscowienia Zakładu Karnego w Zabłociu?	Liczba badanych (n=50)	%
Pozytywne nastawienie	4	8
Negatywne nastawienie	25	50
Neutralne nastawienie Wymagana odpowiedź	21	42

BIBLIOGRAFIA CYTOWAŃ

- Korycki S., *Bezpieczeństwo polityczne*, [w:] *System bezpieczeństwa Polski*, red. S. Korycki, Warszawa 1993.
- Korycki S., *System bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 1994.
- Lasocki Z., *Uspołecznienie więzień. Przyczynek do modelu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2000, nr 28-29.
- Podgórecki A., *Społeczności wyizolowane*, [w:] B. Hołysz, *Zagadnienie marginesu społecznego a sprawiedliwość*, Warszawa 1977.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. Z. Saloni, Warszawa 1998.
- Stefanowicz J., *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984.
- Wiśniewski B., Fałęcki J., *System zarządzania kryzysowego państwa, w tym Sił Zbrojnych RP*, Bielsko-Biała 2007.